

Ірина Рибачок
Острог (Україна)

РАНЬОМОДЕРНІ МІСТА ВОЛИНИ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО

Урбаністичні студії уже давно стали окремим важливим напрямком в історіографії. Дослідження розвитку міст та міського життя XVI–XVII ст. має давню і ґрунтовну традицію вивчення як в українській, так і зарубіжній історичній науці. Вагомий внесок у вивчення ранньомодерного суспільства та міського середовища здійснив М.С. Грушевський.

Вчений не тільки продовжив традицію вивчення правового статусу міст, але одним із перших в українській історіографії зосередив значну увагу на соціально-економічному розвитку міських осередків Правобережної України. Чимало відомостей та узагальнень історик здійснив на матеріалах волинських міст. У своїй синтетичній праці з історії України М. С. Грушевський досить детально охарактеризував загальні тенденції розвитку міст у XVI–XVII ст., зокрема рівень розвитку торговельних відносин, ремісничого виробництва, шляхетського господарства. Не можна не погодитись із думкою М. С. Грушевського про те, що торгівля у містах виникала в першу чергу з потреб населення, проте у досліджуваних поселеннях вона цілковито залежала від власників.

Висновки та положення праць М. С. Грушевського щодо розвитку міст знайшли своє підтвердження у дослідженнях сучасних істориків, а його роль у висвітленні міської тематики високо оцінена в сучасній українській історіографії. Як зазначає автор спеціальної розвідки про внесок історика у розробку урбаністичної тематики А.Є. Заяць, лише окремі категоричні твердження про занепад міст потребують певних уточнень.

Водночас, у своїй синтетичній праці М. С. Грушевський більше уваги приділив сільським поселенням, вважаючи їх центрами аграрного виробництва, яке абсолютно переважало у структурі тогочасного господарства. Зважаючи на характер цієї праці, М. С. Грушевський підняв широке коло питань, які стосувались різних напрямів міського життя, проте не зміг охопити всі аспекти розвитку міст, тому чимало із них залишились поза увагою історика. Напр., питання чисельності, соціального та національного складу населення міст, співвідношення сільських і міських жителів, розвиток аграрного виробництва в містах, становище приватновласницьких та малих міст тощо.

Варто зазначити, що безперечною заслугою М. С. Грушевського є дослідження ним оборонних можливостей міст. Історик не лише опублікував описи окремих замкових комплексів, але й проаналізував стан та захисні можливості південноукраїнських замків. Загалом археографічним доробком вченого активно користуються історики-урбаністи.

Заслугою М. С. Грушевського була також підготовка цілої плеяди талановитих учнів, окремі з яких продовжували ґрунтовно вивчати розвиток міст. Особливе місце у дослідженні волинських міст належить представнику київської школи Грушевського – О. І. Барановичу, урбаністичні праці присутні у доробку учня львівської школи – І. П. Крип'якевича та ін. Так, в українській історіографії вперше проблему розвитку приватного південно-східноволинського міста порушив О. І. Баранович. Вивчення міського життя в період входження українських земель до складу Речі Посполитої він здійснив на прикладі міста кн. Острозьких – Костянтинова. Провідною темою його наукових зацікавлень було залюднення та загосподарення українських земель у XVI – першій половині XVII ст., магнатьське господарство XVIII ст. Досліджуючи передумови національно-визвольної війни XVII ст., історик здебільшого використовував джерельний матеріал, що стосувався соціально-економічного розвитку Волині. О. І. Баранович вперше звернув увагу на особливості розвитку Південно-Східної Волині. Поряд із конкретно-історичними дослідженнями важлива заслу-

га вченого полягає у розробці низки теоретичних аспектів з джерелознавства історії українських земель XVI – першої половини XVII ст., зокрема О. І. Баранович охарактеризував переваги та недоліки описово-статистичних джерел у дослідженні історико-демографічних проблем.

У контексті дослідження національно-визвольної війни середини XVII ст. І. П. Крип'якевич чимало уваги присвятив з'ясуванню становища українських міст напередодні та під час Хмельниччини. Він зосередився на вивченні міських поселень південно-східного українського порубіжжя і вважав, що стрімке зростання кількості міст було пов'язане із необхідністю зміцнити оборонний потенціал цих земель. І. П. Крип'якевич оглядово охарактеризував розвиток ремесла, торгівлі, становище та соціальне розшарування міських мешканців, простежив роль козацтва у містах та міщанства у запорізькому війську.

Загалом М. С. Грушевський, аналізуючи становище українських земель ранньомодерного часу, чимало уваги приділив розвитку міст та міського життя, підготував до друку низку документів з історії міст, а також підготував учнів, які продовжили та розширили діапазон урбаністичних студій, в т.ч. на прикладі Волині.

Список основних джерел та літератури:

1. Баранович А. И. Украина накануне освободительной войны середины XVII в. / А. И. Баранович. – М. : Издательство Академии наук СССР, 1959.
2. Баранович О. І. З історії заселення Південної Волині / О. І. Баранович // Записки історично-філологічного відділу УАН. – К. : [б. в.], 1925. – Кн. VI.
3. Баранович О. І. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. / О. І. Баранович. – К. : [б. в.], 1930.
4. Баранович О. І. Панське місто за часів польської держави (Старий Костянтинів) / О. І. Баранович // Записки історично-філологічного відділу УАН. – К. : [б. в.], 1928. – Кн. XVII.
5. Грушевський М. С. Южнорусские господарские замки в половине XVI века. Историко-статистический очерк / М. С. Грушевский // Университетские известия. – К., 1890. – № 2.

6. Грушевський М. С. Передмова / М. С. Грушевський // Руська історична бібліотека. – Львів : [б. в.], 1903. – Т. 23.

7. Грушевський М. С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1994. – Т. V: Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII віків.

8. Грушевський М. С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1995. – Т. VI.: Життя економічне, культурне, національне XIV–XVII віків.

9. Грушевський М. С. Надане магдебурзького права містечку Дідову в Київщині 1596 р. / М. С. Грушевський // Записки НТШ. – Львів : [б. в.], 1898. – Т. 25.

10. Грушевський М. С. Опис Львівського замку 1495 р. / М. С. Грушевський // Записки НТШ. – Т. 12. – Львів : [б. в.], 1896.

11. Грушевський М. С. Опис подільських замків 1494 р. / М. С. Грушевський // Записки НТШ. – Т. 7. – Львів : [б. в.], 1895.

12. Заяць А. Є. Погляд Михайла Грушевського на розвиток міст України XVI – XVII століть / А. Є. Заяць // Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. – Львів : [б. в.], 1994.

13. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький / І. П. Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990.